

ანა დოლიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

**ტექსტის ადრესაციის დინამიკა გერმანულენოვანი
ტექსტიდან ქართულ მკითხველამდე
(გრემოლ რობაქიძის „ჩაკლული სულის“ მიხედვით)**

ANA DOLIDZE

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

**THE DYNAMICS OF TEXT ADDRESSING FROM GERMAN
TEXT TO GEORGIAN READERS
(ON GROUNDS OF GRIGOL ROBAKIDZE'S
"THE MURDERED SOUL")**

The article discusses Grigol Robakidze's German-language novel "The Murdered Soul" and its Georgian translation by Alexander Kartoziā. The novel was very popular because it was one of the first literary works about the Soviet reality. In the novel "The Murdered Soul", the writer portrayed totalitarian reality. Moreover, Stalin's repressions were predicted in it, which killed a lot of people. In the German-language novel of Gr. Robakidze modern tendencies appear with less sharpness than in his other works, although the author's perception of the world remains unchanged. Comparison of translated material with Gr. Robakidze's works written in Georgian language revealed the following: Robakidze's style is rather heavy; the translation is made in simple modern Georgian language and follows the German original, which is simple and clear. The translator feels the rhythm of the writer, who transmits the inner, spiritual experiences of the hero in the dynamics and in such a verbal material that the use of other lexical units seems to be difficult.

გრიგოლ რობაქიძის „ჩაკლული სული“ 1932 წელს დაიწერა გერმანულ ენაზე და 1933 წელს გამოიცა გერმანიაში. ეს იყო ლიტერატურული პროტესტი სტალინიზმის წინააღმდეგ. ავტორმა იწინასწარმეტყველა მომავალი სისხლიანი ტერორი და რეპრესიები. წიგნს დიდი გამოხმაურება მოჰყვა მთელ მსოფლიოში; ამის გამო გრიგოლ რობაქიძე 1935 წელს გამოცხადდა „ხალხის მტრად“, მისი შემოქმედება კი აიკრძალა საბჭოთა კავშირში და 1989 წლამდე რობაქიძის სახელის ხსენებაც კი არ ყოფილა. რომანი „ჩაკლული სული“ გერმანულიდან თარგმნა ალექსანდრე კარტოზიამ. უცნობია, არსებობდა თუ არა მისი ქართული ხელნაწერი და ვინ თარგმნა იგი გერმანულად, თავად გრიგოლ რობაქიძემ, თუ ვინმე სხვამ, ან სულაც გერმანულ ენაზე შექმნა ავტორმა. რომანი დიდი პოპულარობით სარგებლობდა, რადგან ერთ-ერთი პირველი ნაწარმოები იყო საბჭოთა კავშირის ცხოვრებაზე და, რაც მთავარია, მასში ნაწინასწარმეტყველები იყო სტალინური რეპრესიები, რომლებმაც

მრავალი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. ნათარგმნი მასალის შედარებამ რობაქიძის ქართულად დაწერილ ნაწარმოებებთან ცხადყო შემდეგი: რობაქიძიეული სტილი საკმაოდ მძიმეა, მწერალი თითქოს მიმართავს „ქართულის დაძველების“ მეთოდს, ალექსანდრე კარტოზიას თარგმანში კი ეს პროცესი არ ჩანს. ის შესრულებულია თანამედროვე ქართულით და მიუყვება გერმანულ დედანს, რომლის ენაც მარტივი და გასაგებია. აღსანიშნავია ერთი გარემოებაც, რობაქიძის ამ გერმანულენოვან რომანში მოდერნისტული ტენდენციები უფრო ნაკლები სიმძაფრით იკვეთება, მაგრამ მწერლისეული მსოფლადქმა არც ამ ნაწარმოებში იცვლება.

რომანის მოქმედება თბილისში ვითარდება. მთავარი პერსონაჟი - მწერალი თამაზ ენგური ყველანაირად ცდილობს, დაუსხლტეს წითელი დიქტატურის საცეცებს, არ ითანამშრომლოს მოძალადე რეჟიმთან, შიშისა და უნდობლობის გარემოში შეინარჩუნოს ღირსება და არ გატყდეს. მაგრამ სხვანაირად ფიქრობს გპუ - სტალინის ურყევი ნების შემსრულებელი სადამსჯელო მანქანა. ნათარგმნ ტექსტშიც თვალსაჩინოა რობაქიძისეული სტილი. მწერალი სინამდვილეს ხატავს სიზმართან და მოჩვენებასთან დაკავშირებით, რადგან, მისი აზრით, სწორედ სინამდვილეა დაუჯერებელი და ულოგიკო და არა სიზმარ-ჩვენებანი. ის აღწერს ისეთ დიდ ულოგიკობას, როგორიცაა თავის დადანაშაულება ჩაუდენელი ცოდვია გამო და ამგვარი ქმედების მასობრივ ფსიქოზად გადაქცევა (თავისუფლებანართმეულ ქვეყანაში შიშით ყველა საკუთარ თავს ადანაშაულებს). მწერლის აზრით, ეს არის შედეგი ტოტალიტარული რეჟიმისა, იმ ატმოსფეროსი, რომელშიც „სინამდვილე და მოჩვენება ერთმანეთში გადადის“ და იქმნება „ჩაუდენელი ცოდვის რეალურად აღქმის შესაძლებლობაც“... (რობაქიძე, 1991:88). მწერალი ამ დამახინჯებული სინამდვილის მიზეზსაც სიზმრის ფენომენით ხსნის: „როგორც ცუდ სიზმარს ჰყვებიან იმ იმედით, რომ არ აუხდებათ, ეს უდანაშაულონიც მოჩვენებით ცოდვებს აღიარებდნენ, რათა ისინი არასოდეს ჩაედინათ. რაც უფრო

დიდი ჩანდა ცოდვა, მით უფრო ძლიერი იყო აღსარების ვნება: ადამიანს სურდა, განსაზღვრული გაეცლო“ (იქვე). მწერლის აზრი ნათელია, ტოტალიტარული რეჟიმის ულოგიკობის ლოგიკა მხოლოდ კომმარულ ხილვა-ხატებშია დასაწახი, რადგან ზოგადად სიზმარში „ნაშლილია ყველა ზღვარი“ (რობაქიძე, 1991:79). მთარგმნელმა კარგად იცის რობაქიძის „ქართული“ და მიუხედავად იმისა, რომ სპეციალურად არ აძველებს ტექსტს, ხმარობს რობაქიძის ლექსიკას, რაც კიდევ უფრო აახლოებს მთარგმნელის სტილს მწერლის სტილთან.

თავად სიზმრისეული სამყარო რობაქიძისთვის ძილ-ღვიძილს შორის „სიფრიფანა საზღვარზე“ მდებარეობს. მასში „გრძნობები დაჭიმულია უკიდურეს სინათიფემდე“ და აუცილებლად პერსონაჟის შინაგანი ბუნებიდან მომდინარეობს, მისი განწყობის შესაბამისია. რომანის მთავარი პერსონაჟი - თამაზი გრძნობს ტოტალიტარული რეჟიმის ზეწოლას და ისიც გაცნობიერებული აქვს, რომ ბოლომდე არ ეყოფა ნებისყოფა, შეინარჩუნოს სიცოცხლე და მასთან ერთად ღირსებაც. და აი, თამაზი სიზმარში ხედავს თავის მიერ 30 წლის წინ დარგულ ხეებს - „მკვდართ, გამხმართ და ფესვებამოგლეჯილთ“. ეს მისი 30-წლიანი შრომის ნაყოფის განადგურებაა; იმ ნაყოფის, რომელსაც მწერალი ამ საზოგადოებაში გარკვეული „ლავირებით“, რაღაცაზე თვალის დახუჭვითა და საკუთარი თავის მოტყუებით აღწევდა. სიზმრის განწყობა პერსონაჟს ახვედრებს, რომ მის სიცოცხლეს საფრთხე ემუქრება, ამიტომაც ამ მკვდარ ხეებად შეიგრძნობს თავს: ის „სიზმარსა და ცხადს შორის წამით ამ ხეებად იქცა. შეძრწუნდა. სიცოცხლის კიდეზე იგრძნო თავი“ (რობაქიძე, 1991:108). რობაქიძე გვიჩვენებს, რომ ძალიან ახლოს გადის ზღვარი ძილსა და ღვიძილს, რეალობასა და ირეალობას შორის. აღსანიშნავია, რომ მთარგმნელიც არარეალური სამყაროს აღწერას განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს და შესაბამისი ქართული სიტყვიერი მასალით გამოხატავს.

რობაქიძეს, პირველ ყოვლისა, პერსონაჟის სულიერი მდგომარეობა აინტერესებს, რასაც მისი ფიქრებით წარმო-

აჩენს. თამაზი შეიგრძნობს, რომ იმ ძილ-ღვიძილის ზღვარზე „არარა და ღმერთი ერთად არიან“. იმ სამყაროსთან შეხებად ადამიანში ერთმანეთის საწინააღმდეგო პროცესები შეიძლება გამოიწვიოს. ვაჟა-ფშაველასათან გვხვდება სიზმარი, რომელიც ფერიცვალებასა და კათარზისს იწვევს, რობაქიძესთან ვხვდებით სიზმარს, რომელიც ადამიანის დაცემის მაპროვოცირებელია. ბერზინის მიძინებას ერთგვარ ტრანშად წარმოგვიდგენს მწერალი. ის ნელ-ნელა ეხვევა ნისლში, თავს კარგავს და კვლავ პოულობს, თითქოს თვრება და იძირება უსასრულობაში. ფაქიზი და დახვეწილი უნარები ეძლევა. იმ სამყაროში გადასვლის პროცესს მთარგმნელი სიტყვა „გაქროლებით“ გამოხატავს; პერსონაჟი „თეთრფაფარიანი ცხენების რემასავით გაქროლდა, თითქოს უნდოდა გასცდენოდა უსასრულობას“ (რობაქიძე, 1991:126); ბერზინი მოსკოვში პარტიულ კონფერენციაზე დელეგატებს შორის იყო „დიდი თეატრის“ სცენაზე, როცა დაეძინა. მან ძილში იგრძნო „ხვლიკისთავას“ (სტალინის) მზერა. ბერზინი წამოდგა და ხვლიკისთავას თავი დაუკრა. „მაღალი ძაბვის გაყვანილობა“, - გაუელვა მას თავში. თვალწინ დაუდგა წარწერა: „სასიკვდილოა“. ბერზინი გრძნობს ხვლიკისთავას მზერას; კიდევ უნდა, რომ ფეხზე წამოუდგეს. იმავეს იმეორებს, დგება, თვალებში აშტერდება ხვლიკისთავას და რას ხედავს - საკუთარ სახეს. საზარელი გრძნობა ეუფლება მას: „თითქოს ორი გველი, შენიღბული, სხვა რეპტილიების გარემოცვაში ერთმანეთს შეხვდა. მათ ერთმანეთი სცნეს და დადუმდნენ, უსიტყვოდ შეთანხმდნენ, რომ უმჯობესია, აქ არ ჩამოიხსნან ნიღბები. ბერზინი სხვა რამესაც გრძნობდა: ხვლიკისთავა მის იდუმალ ფიქრებს მისწვდა და ყველაფერი ამოიცნო“ (რობაქიძე, 1991:127). მთარგმნელი მარტივად და ლაკონურად გადმოსცემს მოქმედებას, რობაქიძისეული სტილი უფრო სიზმარში ცხადდება, რომელშიც სასტიკად იტანჯება პერსონაჟი, ეშინია, შიში გონებას ურევს, ქვესკნელში მიექანება, შიშველია, ყველა მას დასცინის. ეღვიძება, ცივ ოფლში იწურება. კბილებს აღრჭიალებს, რომ დარწმუნდეს რეალობაში.

ხელით სინჯავს საბანს, ბალიშს, ნათურას, მაგიდას, სკამს ხელს სტაცებს. უმწეოდ ეცემა იატაკზე, ქშენით წამოდგომას ცდილობს; „მომეჩვენა, მესიზმრა“, - ყვირის თვალებამღვრელი და მართლაც ქვემძრომს დამსგავსებული, - „რა მშვენიერია სიცოცხლე, რა ტკბილია, მაშინაც კი, როცა დახოხავ“ (რობაქიძე, 1991:128). სიზმრის ტექსტის რეალისტური განვითარება ის არის, რომ ბერზინს პარტიიდან რიცხავენ. ეს არ არის ავტორის მთავარი სათქმელი. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სიზმრისა და ნატასთან ურთიერთობის შემდგომ ბერზინი უფრო გაკეთილშობილდა, რობაქიძეს გეპუეს თანამშრომლის რეალური ბუნების - ქვემძრომობის - დახატვა სურს ხილვის სახით. აღსანიშნავია, რომ რეალობა ისე გადადის სიზმარში, რომ მწერალი ზღვარს არ გვიჩვენებს, სინამდვილეში ბერზინის „დიდ თეატრში“ კი არ დაეძინება, არამედ საკუთარ ოთახში, რისი მანიშნებელიცაა რეალური ნივთების ხელით მოსინჯვა. მთარგმნელი გრძნობს მწერლის რიტმს, რომელიც პერსონაჟის სულიერი მოძრაობის დინამიკაში აღიქმება, და ისეთი სიტყვიერი მასალით გამოხატავს, რომ სხვას ძნელად თუ წარმოიდგენ.

რომანის კულმინაცია თამაზის ხილვა-სიზმარია. ის ჰგავს რობაქიძის მიერ აღწერილ ხილვა-სიზმრებს, როცა სინამდვილე პირდაპირ გადადის ხილვაში. გმირი საკუთარ სხეულს ველარ გრძნობს, თუმცა რეალურ ქმედებას აგრძელებს, მანგლისისკენ მიდის. ჰაერი იწმინდება, ცივდება, თხელდება, გამჭვირვალე ხდება; ორკესტრის ხმა მოესმის. ეს კოსმიური სიმფონიაა. გაბრუებული თამაზი უსმენს. და თუ ბერზინის სიზმარი პერსონაჟის რეალური დაცემის პროცესია, თამაზის სიზმარი პერსონაჟის სულიერი ამაღლებაა და იმქვეყნიურ სამყაროში გადასვლა. სიზმარში ხორციელდება ორივე პროცესი - სულიერიც და ფიზიკურიც. ორკესტრში იძირება თამაზი: „ის მთვრალი იყო, საკუთარ „მეს“ აღარ იცნობდა. ყველაფერი იყო სინათლე, სიმაღლე, ტკივილი და ცრემლიც. უმთვარო ღამეში შესქელდა წყვდიადი. ორკესტრის ხმები უფრო დაიწმინდა. უფრო თავბრუდამხვევად გაისმა“ (რობაქიძე, 1991:153). თამაზის

ტირილი სიზმარში მისი სინანულისა და განწმედის მანიშნებელია, რასაც მოჰყვება ზიარება მიწასთან, რომელიც ქრისტეს დაღვრილი სისხლითაა გაჟღენთილი და საბოლოო შერწყმა იმპევენიურობასთან: „იგი ბინდებუნდში ჩაიძირა“, ჯერ დაღუპული მეგობარი იხილა. თამაზი დიდხანს იწვა უგონოდ, მთელი ღამე. გამოფხიზლებულმა იგრძნო, რომ მეგობრის ძაღლი არ მოშორებია, ლოკავდა და ეფერებოდა. თამაზმა ძაღლი ხელში აიყვანა და თვალებში ჩახედა. „შეშინებულმა ღმერთი იხილა იქ. თამაზი წამოხტა, უნაპირო სივრცეებს გადახედა და მთელი ხმით იყვირა: „შენ ხარ, შენ ხარ, შენ ხარ“. თამაზი უსახელოს უყვიროდა. ძაღლს წყლიანი თვალები მისკენ მიეპყრო“ (რობაქიძე, 1991:154).

რომანში „ჩაკლული სული“ მწერალმა დახატა ტოტალიტარული სინამდვილე, „ბოლშევიზმის ქვესკნელური გამხრწნელი“ სურათი, რომელიც თავისი ულოგიკობით სიზმარსა და ხილვას მიახლოებს. რობაქიძის მიერ აღწერილი სიზმრის პროცესი არარეალისტური თხრობაა და მთარგმნელი ახერხებს, რეალობა ისე გადაიყვანოს სიზმარში, რომ მკითხველმა ეს ვერ იგრძნოს. მხოლოდ პერსონაჟის გამოფხიზლების შემდეგ ახერხებს მკითხველი დიფერენცირებას, რა იყო სიზმარი და რა - ნამდვილი. რეალობიდან სიზმარში გადასვლის პროცესი ჰგავს ერთგვარ ტრანშს, რომლის დროსაც იშლება ყოველგვარი საზღვარი, ამიტომაც ის მსგავსია გარდაცვალების პროცესისა. ამ დროსაც ასევე იშლება საზღვარი და იკარგება პიროვნულობა - „ის თამაზი აღარ იყო, იგი სხვა იყო, იქნებ აღარც იყო ადამიანი“ (რობაქიძე, 1991:154). თუ ადამიანს რეალურ ცხოვრებაში აქვს ამაღლების ან დაცემის უნარი, რობაქიძესთან ეს უნარები სიზმარში აქტიურდება, რადგან ამ დროს მისი გრძნობები უაღრესად სენსიტიური და ფაქიზი ხდება. ალექსანდრე კარტოზიას თარგმანში, რომელიც ზედმიწევნით, სიტყვა-სიტყვით მიჰყვება ტექსტს, თვალსაჩინოა რითმის აჩქარება სწორედ ხილვა-ჩვენებების აღწერისას, მთარგმნელი გრძნობს მწერლის მახვილს და იდენტურად გადმოაქვს ნა-

თარგმნ ტექსტში. ალექსანდრე კარტოზიას თარგმანს კონგენიალური შეიძლება ვუწოდოთ, რაც განპირობებულია იმით, რომ ავტორიცა და მთარგმნელიც ერთი ეროვნებისანი არიან, ხოლო ტექსტი ითარგმნება არა უცხო ენაზე, არამედ - მშობლიურზე. მიუხედავად რობაქიძის რთული სტილისა, წინადადებათა რთული ქვეწყობისა, თანხვედრა ორიგინალისა და თარგმანისა თვალსაჩინოა, რადგან გერმანულენოვანი რობაქიძე არ გამოირჩევა რთული სინტაქსური წყობით და სიმარტივისკენ ამჟღავნებს მიდრეკილებას. ამ გარემოებამაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ქართულად თარგმნილი ტექსტის დედანთან მაქსიმალურ შესაბამისობას.

ლიტერატურა

რობაქიძე გ. 1991, „ჩაკლული სული“, ფირმა „ივერია“, თბილისი.